

UDK 37.064.1:316.624-057.874(049.3)

Primljeno: 16. 05. 2023.

Stručni rad
Professional paper

Stefan Elezović

DRUŠTVENI ZNAČAJ FILMA I FILM KAO PREGNANTNA SOCIOLOŠKA TEMA

[Nemanja Đukić (ur.), *Film i identitet: Istraživanje društveno-političke upotrebe filma*, Univerzitet u Banjoj Luci - Fakultet političkih nauka, Banja Luka, 2021]

Film i identitet, zbornik objavljen 2021. godine, čiji je priređivač Nemanja Đukić, objedinjuje originalne naučne radove, od kojih svaki nudi poseban pristup sagledavanja relacije filma i identiteta u sociološkom kontekstu. Radovi autora Obrada Samardžića, Predraga Živkovića, Gorana Dujakovića, Željka Šarića, Predraga Krstića, te autorki Tatjane T. Duronjić i Dušanke Sljepčević su jezgroviti i informativni. Svaki na zaseban način korelira sa filozofijom, religijom ili moralom. Usljed brojnih društvenih promjena pojam identiteta je u 21. vijeku jedna od najaktualnijih tema sociologije i drugih društvenih i humanističkih nauka. Zbornik *Film i identitet* daje dodatni uvid u sadržinu i kompleksnost pojma identiteta.

Prvi rad pod naslovom „Mehanicistička slika čovjeka i vremena u filmu ‘Moderna vremena’ Čarlija Čaplina“ autora Obrada Samardžića eksplicira kritiku mehanicističkog razumijevanja čovjeka u Čaplinovom filmu. Naročit fokus je usmjeren na demistifikaciju mehanicističkog podrazumijevanja čovjeka kao objekta eksploatacije. Kritika mehanicizma, u izvjesnom smislu, poistovjećena je sa kritikom modernosti i kapitalizma. Predstavljanje mehanicističke slike svijeta, skicirano posredstvom izuma, autora, koncepcija i, posljedično, uticaja koji su navedeni fenomeni ostvarili, otvara širi okvir rezonovanja o čovjeku modernog vremena kao čovjeku mašini, robu „radnog logora“ u kojem je imperativ ostvariti očekivanu normu

u predviđenom roku. *Moderna vremena* daju ilustraciju inverzije razumijevanja industrijske ekspanzije i poleta, te pozitivističkog optimizma u prvoj polovini dvadesetog vijeka. Razvoj industrije učinio je neophodnom sinhronizaciju ljudskog ponašanja i djelovanja sa eksternim faktorima.

Kritika mehanicističke slike čovjeka u filmu *Moderna vremena* demonstrira čovjekovu podređenost Hronosu u kontekstu industrijske, masovne proizvodnje, gdje pojedinac kao dio mase vlastito vrijeme žrtvuje vremenu proizvodnje. Radnik, kao neprepoznatljiv i neuočljiv dio gomile, unutar naloga progresu i efikasnosti, preobražava se u mašinu koja je vođena nalogom profita. Štaviše, autor prepoznaje izvjesnu religijsku konotaciju unutar vrijednosne matrice koja podstiče, promovira vezanost čovjeka i mašine. Onaj ko posjeduje vrijeme čovjeka, samim tim posjeduje i čovjeka. Uzurpacija vremena radnika, strog diktat u proizvodnom pogonu nije ništa drugo do li kontrola i gospodarenje radnikom. Autor nas naposljetku vodi zaključku da je čovjek-radnik na svojevrsan način „internalizovao disciplinarnu otkucanje časovnika u sopstveni karakter“ (31). Sociološka analiza filma *Moderna vremena*, između ostalog, ukazuje na instrumentalizaciju, gdje se diktat časovnika preobražava u diktat djelovanja, gdje se vrijeme manifestuje kao instrument prinude.

Drugi rad „Drvo divlje kruške ili drvo pobožnih strasti“ autora Predraga Živkovića esejizirana je sociološka analiza filmova *Drvo divlje kruške* Nuriya Bilgea Džejlana i *Žrtva* Andreja Tarkovskog. Autor kroz komparaciju ova dva filma, potkrijepljenu referencama filozofa, književnika i književne kritike, analizira odnos pojedinca i okoline, subjekta i objektivnosti. Stajalište subjekta prodire u eksterno, u sve ono što ga okružuje, što je van njega, a upravo je film pogodan za poređenje subjektivnog i objektivnog, jer djelovanje i konstituisanje subjekta nužno proizilazi iz tog odnosa, i, što je ključno, opšte i pojedinačno obuhvaćeni su pogledom, vizurom, okvirom razumijevanja subjekta. Kadrovi filmova demonstriraju poimanje izdvojenog i obuhvatajućeg, aktivnog mikrokosmosa. Posredstvom Džejlanovog filma autor naglašava pozicioniranost subjekta u kolektivnom miljeu. Konfrontirajući odnos pojedinca i kolektiva nužno je i interferirajući.

Problematizacija upotrebe drveta kao simbola u filmovima Džejlana i Tarkovskog, iako bogata brojnim pregnantnim pojedinostima, prilično je nekoherentna, te odaje utisak da je posrijedi nestruktuirano nizanje semiotičkih varijacija simbola drveta. U nastavku se predmet interesovanja izmješta u semiološki okvir koji je, možda, i ekstenziran autorovom interpretacijom onoga što je u djelima Džejlana i Tarkovskog tek sugerisano, nagoviješteno.

Nakon rada o Džejlanu i Tarkovskom slijedi slovo Gorana Dujakovića pod nazivom „Percepcija četničkog pokreta u filmovima jugoslovenskog crnog talasa na

primjeru filma ‘Praznik’ Đorđa Kadrijevića“. Autor elaborira političko-socijalno-ideološke okolnosti djelovanja jugoslovenske kinematografije. Izdvajajući ključne historijske događaje koji su se dalekosežno odrazili na jugoslovenski film, autor, istovremeno, osvjetljava ideološku agendu kulturne politike druge Jugoslavije unutar koje je etablirana prezentacija četničkog pokreta kao naglašeno negativnog elementa u Drugom svjetskom ratu. Glavni dio rada posvećen je prezentaciji četničkog pokreta u filmovima crnog talasa, kada se uočava značajan pomak ka realističnijem predstavljanju borbe i stradanja na prostoru Jugoslavije u toku Drugog svjetskog rata, s fokusom na lik, karakter, pojedinca. Kadrijević, kao jedan od značajnijih crnotalasnih režisera u Jugoslaviji kroz psihoanalistički pristup likovima, usmjerenost na subjektivitet, raskriljuje monstruoznost zločina i potcrtavajući morbidnost u širem vanideološkom kontekstu.

„Ljubav kao mjera ljudskosti u distopijskoj viziji“ četvrti je rad u zborniku. Autor Željko Šarić u redovima posvećenim Išigurovom filmu *Ne daj mi nikada da odem* i Lantimosovom filmu *Jastog* identifikuje ljubav kao afirmaciju i artikulaciju ljudskosti. U distopijskoj perspektivi ovih filmova ljubav je prepoznata kao presudna za potvrđivanje ljudske prirode. Svjetovi u Išigurovim i Lantimosovim filmovima obilježeni su dominacijom konformizma, dok kroz ljubav, koja je osobena, lična, protagonisti dolaze do autentičnosti vlastite egzistencije, nasuprot Kjerkegorovom poimanju slobode povezane sa odlukom, izborom, koji je junacima Lantimosovih i Išigurovih filmova nepoznat.

Slijedi rad Predraga Krstića „Biopolemološka istorija planete“ primarno usresređen na franšizu *Planeta majmuna*. Autor interpretira radnju filmova u kontekstu sukobljenosti dvaju vrsta, gdje naročitu pažnju posvećuje strukturi civilizacije majmuna. Autor uočava kako civilizacija majmuna jeste zapravo alegoričan prikaz strukture zatvorene ljudske zajednice. U odnosima i stavovima majmuna prema ljudima dominiraju obilježja primitivnih društava ljudi, gdje su naročito naglašeni mržnja i ksenofobija. Unutar opreke na kojoj počiva i sam film, kobne razlike između majmuna i ljudi, autor uspijeva identifikovati sličnosti među njima, te suptilno sugerisati, na kraju, da gotovo i nema razlike između zvjeri i ozvjerenog čovjeka.

Šesti rad u zborniku „Geopolitika kinematografskog medija i semiologija filma“ potpisuje Tatjana T. Duronjić. Autorka nastoji razmotriti neka od „skrivenih“ značenja u filmovima *Avatar* i *Džoker*, usmjeravajući se više na etičku, nego na simboličku dimenziju. Polazi se od kratkog osvrtu na multinamjensku upotrebu filma, a potom savremeni film opisuje kao izraz autorskog viđenja stvarnosti. Ipak, autorka ne ostaje na tom tragu. Mjera potencijalnog uticaja filma na ljude u najvećoj mjeri određena je komercijalnim uspjehom. No, komercijalni uspjeh, milionska publika i broj projekcija

najčešće ne idu ukorak sa estetskim kvalitetom filma i mjerom uspješnosti glumačke izvedbe. Narativna izdašnost filma *Džoker* eksplicira socijanu zanemarenost ljudi u 21. vijeku. Demonstraciju reakcije na zanemarenost u filmu *Džoker* autorka smatra momentom koji se, kako tvrdi, pozivajući se na Bruksa, „uklapa u eru opšte desakralizacije“. Džokerova transformacija postavlja ključna etička pitanja današnjice. U radu je posvećena pažnja i simbolima u filmu *Avatar*.

Dušanka Sljepčević dala je svoj doprinos radom „Društvena uloga naučnika“. Autorka nastoji iz sociološke perspektive približiti aspekte filma *Eksperimentator*. Ova dokumentarna drama je priča o eksperimentu poslušnosti koji je proveo Stenli Milgram. Funkcionalističko objašnjenje sekvenci filma prikladno je za razumijevanje implikacija Milgramova eksperimenta. Autorka kroz vlastiti vrijednosni sud o filmu, ali posredno i o eksperimentu, daje uvid u značenje i ulogu naučnika i nauke u društvu, primjerno demonstrirajući kako je iz sociološke perspektive moguće analizirati, kritikovati, kreirati i strukturirati intepretaciju filma kao kompleksne umjetničke forme. Apostrofirajući destruktivni momenat poslušnosti, autorka izvodi širu perspektivu konsekvenci autoritarnosti i konformizma za društvo, te ulogu i značaj pojedinca u svemu tome.

Zbornik *Film i identitet* prezentovanim sadržajem je zanimljivo štivo za čitaoce, pruža nam uvid u široku paletu metodoloških pristupa filmu iz sociološke perspektive, a radovi su primišljeno odabrani kako bi ponudili što obuhvatniji pogled na društveno značenje filma. Tematska selekcija analiziranih filmova je raznolika u žanrovskom i kontekstualnom smislu. Knjigu *Film i identitet* odlikuje dijalektičko razumijevanje odnosa filma i društva, kao i filma i pojedinca u smislu uticaja filma na kolektivni i lični identitet. Ukupno gledano, posrijedi je studiozan prikaz sociološke relevantnosti filma. Heterogenost pristupa pitanju odnosa filma i identiteta osvjeđočava pregnantnost filma kao teme i područja proučavanja sociologije, koje na našim prostorima nije zastupljeno u potrebnoj mjeri, pritom upravo imajući u vidu društveni značaj filmske umjetnosti. Vjerujemo da pojava ove knjige označava početak kraja tematske zanemarenosti filma u kontekstu sociologije, posebno sociologije filma u Bosni i Hercegovini.

Adresa autora
Author's address

Stefan Elezović
JU SŠC „Vuk Karadžić“ Lopare
los.ares62@gmail.com